

8. L'assaig literari actual

MONTSERRAT BACARDÍ¹
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

No és del tot fàcil definir i delimitar el concepte d'«assaig literari». Si agafem el diccionari general de la llengua de l'Institut d'Estudis Catalans, veurem que a l'entrada «assaig» no hi ha cap referència al gènere fins a la tercera —i última— accepció:

1 *l m.* Operació de prova per a veure si una cosa respon al seu objecte, a la seva destinació. Fer l'assaig d'una màquina. Fer l'assaig d'un medicament.

2 *l m.* Representació d'una obra, execució d'un concert, etc., abans de la seva presentació pública.

3 *l m.* Gènere en prosa, generalment breu, que aborda d'una manera lliure i no especialitzada els problemes més diversos amb voluntat de creació literària.

«Operació de prova», «representació», «execució»: substantius que més o menys refermen la «manera lliure i no especialitzada» que se sol atribuir a l'assaig. Cal afegir-hi, és clar, la «voluntat de creació literària». Aquest darrer component potser ajuda a acotar el gènere, tot i l'ambigüitat substancial que comporta.

Si procedim per exclusió —recurs sempre fàcil—, convindrem que *stricto sensu* no podem considerar-hi els articles d'opinió a la premsa o als blogs, la crítica periodística o acadèmica, els dietaris, les memòries o els epistolaris. Totes aquestes formes de «prosa de no-ficció», que sovint contribueixen a desdibuixar les fronteres tradicionals dels gèneres, contenen al més sovint moltes pàgines «assagístiques», però no són ben bé «assaigs».

1. A/e: Montserrat.Bacardi@uab.cat

La pregunta continua, per tant, sense resposta. Potser que ens centrem ara en el que a priori podria acostar-s'hi més. O, altrament dit, fent un exercici de tocar de peus a terra, en el que el mercat ens ofereix en aquest àmbit —el mercat català en llengua catalana. Hi trobem diverses tipologies de textos: tesis doctorals més o menys reconvertides, manuals amb finalitats docents més o menys explícites, llibres d'actes més o menys unitaris, reculls de treballs o articles publicats, biografies, estudis d'un tema concret, un període, un gènere, un territori, un autor, una obra... Poden considerar-se, totes aquestes obres, «assaigs literaris»? Evidentment, hi ha de tot i cada cas és diferent. En la mesura que hi predomina el pensament «lliure» —l'articulació d'una opinió fonamentada— i la «voluntat de creació literària», sí que les hi podem considerar. Se n'aparten, en canvi, quan es fonamenten en l'exposició de dades fredes i la descripció de fets nus. Quantitativament, podem avançar que poques segueixen de prop les petges del mestre Montaigne, considerat el fundador modern del gènere, el qual, tal com ell el va practicar, segurament no admet cap qualificatiu: quin sentit té la distinció entre assaig polític, assaig filosòfic o assaig literari? La barreja i la interrelació d'assumptes, d'àmbits del coneixement, de disciplines, és una de les grandeses de la seva obra.

Fem novament, però, l'esforç de no fer volar coloms. Avui dia, pel que fa a aquest aspecte, estem més malament que mai? O, per contra, mai com ara no s'havien publicat tants assaigs de temàtica literària? Les posicions maximalistes no acostumen a faltar en qualsevol debat que tracti la qüestió.

Si fem una repassada vertiginosa de la nostra història contemporània, el segle xx, ens adonem que les primeres col·leccions importants ja incorporaven títols d'assaigs, originals i traduïts. És el cas de la memorable «Biblioteca Popular» de *L'Avenç*, que va difondre obres d'Emerson, Leopardi, Pascal, Turguénev o Dolors Monserdà. O, més endavant, el cas de la «Biblioteca Popular Barcino», amb «manuals» d'alta volada —i, alguns, força personals— de Cèsar-August Jordana, Josep Leonart o Carles Riba. La dictadura franquista, prou que ho sabem, va significar un trencament abrupte de la cultura catalana respecte de l'època anterior. Fins als anys seixanta, en què la censura va aplicar els criteris generals estatals per a l'edició en llengua catalana —i va deixar de prohibir taxativament les traduccions—, no es va produir una represa de l'assaig, per bé que la balança s'inclinava, segons els vents que bufaven arreu, per l'assaig de filiació postmarxista i postconciliar. De les sis col·leccions de pensament que va endegar Edicions 62 la mateixa dècada dels seixanta, només en dues, de caràcter general, «Llibres a l'Abast» i «L'Escorpí», hi figuren alguns assaigs literaris —la majoria, traduccions.

De tota manera, tant com les iniciatives conjuntes, compten les aportacions individuals, la llarga llista de noms que han fet contribucions de primer ordre, i

prou variades, en aquest àmbit. No ens podem estar d'esmentar-ne uns quants (per ordre cronològic): Manuel de Montoliu, Eugeni d'Ors, Josep Carner, Carles Riba, Domènec Guansé, Josep Pla, Marià Manent, Maurici Serrahima, Rafael Tasis, Tomàs Garcés, Josep Palau i Fabre, Joan Triadú, Gabriel Ferrater, Joan Ferraté, Joan Fuster, Josep M. Castellet, Josep Iborra, Maria Àngels Anglada, Albert Manent, Joaquim Molas, Xavier Fàbregas, Antoni Comas, Modest Prats, Ramon Pla i Arxé, Àlex Broch, Vicent Alonso, Maria-Mercè Marçal, Lluïsa Julià, Enric Sòria, Lluís Calvo, Julià Guillamon, Margalida Pons, Neus Real, Simona Škrabec... Rere aquesta llista de noms —i de molts altres que ens deixem—, i d'un cim enlluernador —Joan Fuster—, hi ha un cúmul d'obres que, indiscutiblement, conformen una tradició: potser aleatòria, potser dispersa, potser irregular. Sigui com vulgui, una tradició no pas gaire diferent de la de les llengües cultes de la vora, de la qual podem beure i en la qual ens podem emmirallar.

Tornem a l'actualitat. Avui dia, de quines plataformes editorials disposen els conreadors d'assaig literari? Quina ha estat l'evolució de les darreres dècades? No cal tenir gaire memòria històrica per a adonar-se que més aviat, en aquests darrers lustres, hi ha hagut una tendència restrictiva de publicació d'aquesta mena d'obres. Ha estat condicionada, tal vegada, per causes tan diferents com la minva d'alumnes en els estudis de filologia catalana d'alguns territoris, la concentració de grans grups editorials que prioritzen els èxits de venda immediats a la construcció d'un catàleg de prestigi, la pèrdua de rellevància social de la figura de l'escriptor «literari» a favor del fabricant de *best-sellers* o d'una literatura «internacional»... O per altres raons, diverses, difícils d'escatir. El cas és que, avui, editorials de forta implantació i tradició, com Edicions 62 o Proa, només ocasionalment encabeixen en alguna de les seves col·leccions assaigs literaris, i sovint, encara, a recer d'alguna efemèride o commemoració. La mateixa tònica segueixen altres cases històriques, que, anys enrere, hi dediquen un espai una mica més generós, com Edicions 3 i 4, Empúries, la Magrana o Quaderns Crema. En el mateix calaix, algunes han sofert un procés invers o s'han establert en un ritme més o menys sostingut, com Bromera, Lleonard Muntaner, Pagès o Pòrtic. Ja fa molts anys que mantenen unes proporcions similars les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, amb una colla de col·leccions que alberguen «estudis» —potser més que «assaigs»— literaris. També n'incorporen, de tant en tant, algunes editorials de creació més recent, com Arcàdia o Ara Llibres. A l'últim, els serveis editorials universitaris han seguit rumbos diferents, en funció de conjuntures internes: mentre que algunes de les grans universitats barcelonines s'han refrenat, les Publicacions de la Universitat de València experimenten una veritable florida, o Eumo, de Vic, s'ha especialitzat en els estudis de gènere i de traducció.

Un cop d'ull als catàlegs d'aquestes editorials ens permet extreure algunes conclusions, massa generals i molt provisionals, del que s'edita avui dia d'assaig literari:

1. Com a premissa, impera la perspectiva «nacional», és a dir, de tot el domini lingüístic català, si bé, a la pràctica, no sempre és considerat íntegrament (i es fragmenta, segons la divisió política vigent, en «comunitats autònomes»).

2. Predominen les perspectives historicistes, netament, i descriptives, enfront dels enfocaments més interpretatius i valoratius.

3. Són rares —per no dir excepcionals— les reflexions teòriques a l'entorn del gènere mateix. També ho són els llibres de plantejaments crítics, reivindicatius, apològètics...

4. Els enfocaments comparatistes constitueixen, encara, una singularitat. No tant, en canvi, els estudis feministes, de traducció i de recepció.

5. Una part substancial dels llibres recullen material ja publicat, sia en publicacions acadèmiques, sia en diaris o revistes.

6. L'altra part més important prové de tesis doctorals poc o molt refetes, fet que, de ben segur, qüestiona la «manera lliure i no especialitzada» característica de l'assaig.

7. Unes poques editorials i col·leccions concentren la publicació d'aquest tipus d'assajos. Les altres, grans o petites, sembla que se n'hagin desentès.

8. Moltes pàgines d'alguns dietaris relativament recents constitueixen assaigs amb tots els ets i els uts; per exemple, els de Francesc Parcerisas, Guillem Simó o Enric Sòria.

9. Igualment, poden merèixer la mateixa consideració alguns reculls d'articles en forma de llibres, com els de Joan-Francesc Mira o Gustau Muñoz.

10. Encara que sempre apareguin amb endarreriment respecte del moment de l'escriptura, sovint després de la mort dels autors, alguns epistolaris contenen veritables assaigs, frescos i desimbolts: els exemples de Joan Sales i de Joan Fuster en són potser emblemàtics.

11. Quantitativament, les assagistes no han començat a despuntar fins als darrers lustres.